

ли до історичного портрету. *Labyrinths of Reality: Collection of scientific works* / edited by M.A. Zhurba. Montreal: CPM "ASF", 2019. Issue 1 (6). pp. 79–82

6. Жур П.В. Літо перше. З хроніки життя і творчості Тараса Шевченка. Київ : Дніпро, 1979. 278 с.

7. Поचेки и Пучковские. Модзалеvский В.Л. Малороссийский родословник. Том IV. Киев : Типо-литорафия «С.В. Шульженко», 1914. С. 203–206.

8. Чернігівський обласний історичний музей ім. В.В. Тарновського (далі – ЧОІМ), ал. 112.

9. ЧОІМ, ал. 504/1/4.

10. Заруба В.М. Катеринославські дворяни: матеріали для біографістики, генеалогії та персоналістики. Дніпро : ЛІРА, 2019. 1024 с.

11. Кочергін І.О. Катеринославський дворянський рід Алексєєвих. *Придніпров'я: історико-краєзнавчі дослідження*. Вип. 13. 2015. С. 88–96.

12. А.Л. Отрывок из дневника В.Я. Ломиковского. *Киевская старина*. Т. 48. № 11. 1895. С. 230–243.

13. Глинка М. Записки. Ленінград: Гос. музыкальное изд-во, 1953. 283 с.

14. Абросимова С.В. Катеринославські дворяни Алексєєви (за документами родинного архіву). *Південна Україна XVIII–XIX ст.: Записки науково-дослідної лабораторії історії Південної України ЗДУ*. Запоріжжя: РА «Тандем-У», 2003. Вип. 7. С. 126–140.

15. ЧОІМ, ал. 504/2/3.

16. ЧОІМ, ал. 504/2/22.

17. ЧОІМ, ал. 504/2/15.

Tovstoliak N.M. Documents of the family history philanthropist H.S. Tarnovskyi

The article have been based on a little known documents and new information about family history of Ukrainian philanthropist, landowner and owner of a business Hryhorii Stepanovych Tarnovskyi (1790–1853). On the base of property documents of Tarnovskyi's family archive, their contemporaries letters, it was ascertain that H.S. Tarnovskyi became of Kachanivka Estate owner in 1816 by his stepfather H.Ya. Pocheka's testament.

In this article provides unknown information about his wife – Hanna Dmytrivna Tarnovska (1798–1853) and her family, well-known Katerinoslav nobles Aleksieiev. His father, D.L. Aleksieiev, – rich landowner of Ukrainian South, owner of Kotivka Estate, he was a Doctor of Science of Oxford University.

Noble family Aleksieiev and family Tarnovskyi were friends, in 1820–1830 D.L. Aleksieiev and his son-in-law H.S. Tarnovskyi built their Estate at the same time: there were beautiful manor-houses and parks. In H.S. Tarnovskyi's Kachanivka Estate and D.L. Aleksieiev's Kotivka Estate they completed great libraries, collections of paintings, antiquary, historical valuables.

At the first part of 19th century H.S. Tarnovskyi was founder of famous cultural centre in his Kachanivka. There were economic developed farms and plants in his Estates. He was philanthropist of arts, poets and musicians. H.S. Tarnovskyi had an orchestra at Kachanivka which was the first to play some of the musical pieces, created by M.I. Hlynka in Kachanivka. The Kachanivka Estate was visited famous Ukrainian poet and painter, friend of Tarnovskyi's family T.H. Shevchenko.

Key words: H.S. Tarnovskyi, H.Ya. Pocheka, family Aleksieiev, family history, Kachanivka Estate, philanthropist.

REFERENCES

1. Tarnovskyi, M.V. (2000,1997). Ukrainskyi poet Taras Hryhorovych Shevchenko і Hryhorii Stepanovych Tarnovskyi (1788–1853). [Ukrainian poet Taras Hryhorovych Shevchenko and Hryhorii Stepanovych Tarnovskyi (1788–1853)]. *Khronika*, issue 19–20, pp. 104 – 128. [in Ukrainian].

2. Modzalevskiy, V. L. (1996). *Malorossiyskiy rodoslovnyk [Little Russian ancestor]*. Vol. V, issue 1. Kyiv. [in Ukrainian].

3. Tovstoliak, N.M. (2006). *Metsenaty i suspilni diiachy Tarnovskiy, yikh miste i rol v istorii Ukrainy 19 st. [Patrons and public figures Tarnovskiy, their place and role in the history of Ukraine of the nineteenth century]*. (Candidate's thesis). Dnipropetrovsk. [in Ukrainian].

4. Tovstoliak, N.M. (2007). *Metsenat Hryhorii Stepanovych Tarnovskyi (1790–1853)*. [Philanthropist Hryhorii Stepanovych Tarnovskyi (1790–1853)]. *Istoriia ta kultura Prydniprov'ia: nevidomi ta malovidomi storinky: Naukovyi shchorichnyk*, issue 4, pp. 99 – 107. Dnipropetrovsk: Natsionalnyi hirnykivnyi universytet. [in Ukrainian].

5. Tovstoliak, N.M. (2019). *Metsenat H.S. Tarnovskyi: novi materialy do istorichnoho portretu [Philanthropist H.S. Tarnovskyi: new materials for historical portraiture]*. *Labyrinths of Reality: Collection of scientific works*. Edited by M.A. Zhurba, issue 1 (6), pp. 79–82. Montreal: CPM "ASF". [in Ukrainian].

6. Zhur, P.V. (1979). *Lito pershe. Z khroniky zhyttia i tvorchosti Tarasa Shevchenka. [The first summer. From the chronicle of Taras Shevchenko's*

life and work]. Kyiv: Dnipro. [in Ukrainian].

7. Modzalevskiy, V.L. (1914). Pocheki i Puchkovskiy. [The Pocheki i Puchkovskiy]. *Malorossiyskiy rodoslovnyk*. Vol.4, pp. 203 – 206. Kyev: Typo-lytorafyia «S. V. Shulzhenko». [in Russian].

8. Chernihivskiy oblasnyy istorichnyy muzei im. V. V. Tarnovskoho (dali ChOIM), al. 112.

9. ЧОІМ, ал. 504/1/4.

10. Zaruba, V.M. (2019). *Katerynoslavskiy dvoriyani: materialy dlia biohrafistyky, henealohii ta personalistyky. [Katerynoslav nobles: materials for biography, genealogy and personalization]*. Dnipro: LIRA. [in Ukrainian].

11. Kocherhin, I.O. (2015). *Katerynoslavskiy dvorianskiy rid Aleksieievyykh [Katerynoslav noble family of Alekseev]*. *Prydniprov'ia: istoriko-kraieznachchi doslidzhennia*, issue 13, pp. 88 – 96. [in Ukrainian].

12. A. L. (1895). Otryvok iz dnevnika V.Ya. Lomykovskogo [Excerpt from the diary V.Ya. Lomikovsky]. *Kyevskaia starina*, vol. 48, 11, pp. 230 – 243. [in Russian].

13. Glinka, M. (1953). *Zapiski [Notes]*. Leningrad: Gos. muzykalnoe yzd-vo. [in Russian].

14. Abrosymova, S.V. (2003). *Katerynoslavskiy dvoriyani Aleksieiev (za dokumentamy rodynnoho arkhivu)*. *Pivdenna Ukraina 18-19 st.: Zapysky naukovo – doslidnoi laboratorii istorii Pivdennoi Ukrainy ZDU*, issue 7, pp. 126–140. Zaporizhzhia: RA «Tandem – U». [in Ukrainian].

15. ЧОІМ, ал. 504/2/3.

16. ЧОІМ, ал. 504/2/22.

17. ЧОІМ, ал. 504/2/15.

Стаття надійшла до редакції 02.02.2020 р.
Рекомендована до друку 10.03.2020 р.

УДК 94(477.51)«1864»

A.I. Непреба

ІСТОРИЧНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ СУДОВОЇ РЕФОРМИ 1864 р.

У статті розглядаються особливості функціонування судових органів до впровадження судової реформи 1864 року, а також після її реалізації. Півтора століття у вітчизняній і зарубіжній історичній та юридичній літературі точаться суперечки навколо феномена Судової реформи 1864 року в цілому і окремих її аспектів. Ще і досі студіюються принципи та інститути нової судової системи, уведені реформою.

Стаття присвячена аналізу ряду дискусійних проблем підготовки, реалізації, змісту Судової реформи 1864 року, а також історичній обумовленості її проведення. Одним із таких питань є проблема «своєчасності» реформи і готовності російського народу до сприйняття її принципів та інститутів.

Автор звертається до аналізу конституційного потенціалу судової реформи через випереджальний розвиток незалежної судової влади. Найважливіше досягнення судової реформи бачиться у встановленні самостійної, незалежної від адміністрації судової влади; визначений її зв'язок із верховною владою царя; наведені найважливіші параметри судової влади відносно державно-правових реалій XIX ст. Необхідність проведення судової реформи сприяла створенню більш досконалої системи судочинства в державі.

Ключові слова: судова реформа, судова влада, Судові статуту 1864 року, правосвідомість, мировий суд.

Сьогодні, в умовах соціально-економічних протиріч, а також важливих змін, перш за все в судовій системі, виникає необхідність детального розгляду передумов здійснення судової реформи 1864 року, вивчення досвіду сучасників даної реформи.

Проблема «своєчасності» реформи і готовності всього українського народу до сприйняття її принципів та інститутів завжди була складним питанням. Півтора століття у вітчизняній і зарубіжній історичній та юридичній літературі тривають суперечки навколо феномена судової реформи 1864 року в цілому і окремих її аспектів.

Судова реформа 1864 року вплинула на все суспільство своєю поступовістю та радикальністю. Важко уявити, з якими труднощами зіштовхнулася влада, впроваджуючи реформу, враховуючи той факт, що в економічному та соціальному плані країна була занадто слабкою. Створення гласного, незалежного і змагального суду було новим, абсолютно незвичним явищем, яке спричинило масштабні трансформації правової сфери життя суспільства. Нова судова система була розрахована на більш сучасну політичну систему, ніж та, при якій вводилася судова реформа.

Слід акцентувати увагу і на тому, що в період перетворень 1860–1870-х років соціальний фактор набув рис багатofункціональності. Багато в чому він надав стимулюючу дію, відбив зміст і визначив кінцевий результат. Розробка Судових статутів викликала великий резонанс, так як суспільству надавалася можливість довести свою думку до урядової комісії у вигляді відгуків на «Основні положення перетворення судової частини в Росії». Зміст Судових статутів, затверджених верховною владою 20 листопада 1864 року, підкреслив величезну роль суспільства при функціонуванні нової судової системи. Його представники мали формувати інститут мирових суддів, який за нових реалій був особливо близьким населенню. У руках суспільства перебувала важлива прерогатива остаточного рішення в найбільш серйозних кримінальних справах, оскільки вироки виносили присяжні засідателі. Але традиційність сформованих умов у правовій сфері життя суспільства полягала не тільки в його активній участі у процесі здійснення правосуддя. Досить незвичайними були і загальні принципи роботи нової судової системи. Її очевидні переваги зумовлювали зміну емоційного і практичного відношення до закону і суду, тобто правової культури населення, адже соціальний фактор в судовій реформі 1864 року грав досить істотну роль.

Відомий дослідник А.Ф. Коні зазначав, що старий суд, як сумний пам'ятник безсуддя та безправ'я, у процесі проведення реформи пішов у минуле [1, с. 26]. Вади дореформеного суду були очевидними, у зв'язку з чим отримали широке засудження як у публіцистичній, так і в науковій літературі середини – другої половини XIX ст. [2, с. 56].

До середини XIX ст. суд був непоказним придатком величній та суворій адміністративній системі. Більше того, у ряді випадків, як, наприклад, у справах переслідування «ворогів царя», між судовими та адміністративними формами репресії відмінності помітні не були. Утім, не тільки у сфері політичної юстиції, а й кримінального і цивільного судочинства, суд не був у повній мірі самостійним. Тому суд XVI – середини XIX ст. не вважали надійною опорою режиму. У нових же умовах судова влада стрімко

набула значимості для суспільства та всього державного механізму. Саме з другої половини XIX ст. її варто розглядати в якості серйозної складової державного режиму.

Судові статuti 20 листопада 1864 року займають унікальне місце серед інших правових пам'яток епохи Великих реформ. Не один із них не викликав і дотепер не викликає настільки суперечливих, навіть іноді поляризованих, оцінок та суджень, як Статuti. Причина цього феномена вбачається у тому, що останні регулювали не лише безпосередньо судоустрій, а й складні процесуальні питання. Не менш важливим є їх ідейний і політичний зміст, їхній «конституційний потенціал». Ідеться про те, що Статuti внесли радикальні зміни не тільки в судовий устрій, а й у державну систему в цілому, надавши їй частково вигляд «держави, що прагне до правової» [3, с. 58].

Зауважимо, що саме регіональний підхід до вивчення питань проведення та подальшої реалізації судової реформи 1864 року дозволяє з найбільшою повнотою виявити загальне й особливе у всьому процесі реалізації судової реформи і встановити реальний вплив різних факторів загальнодержавного та місцевого значення. Виявлення особливостей досвіду становлення та функціонування органів правосуддя, які не зустрічаються в інших регіонах країни, може надати істотну допомогу у проведенні більш ґрунтовного та об'єктивного аналізу сучасних процесів, що стосуються поновлення суду. А саме від ступеня ефективності взаємодії усіх ланок правосуддя багато в чому залежать результати сьогоднішнього реформування. Через недостатню вивченість особливостей діяльності судових органів на околицях тодішньої Російської імперії досвід регіонального судового будівництва на нинішньому етапі судової реформи практично не використовується вищими органами державної влади. А це означає, що цілком не виключається повторення минулих помилок, від яких може постраждати населення.

Наявність правосуддя – запорука благополучного існування суспільства. Надання громадянам можливості відстоювати свої права у суді – невід'ємна гарантія демократії, обов'язкова умова побудови правової держави.

Слід звернути увагу на конституційний характер покладених в основу судової реформи принципів та інститутів. За спогадами державного секретаря А.А. Половцова, імператор Олександр III, оцінюючи результати попереднього царювання, вважав, що Судові статuti 1864 року «були затверджені покійним государем за наполяганням осіб, які бажали нав'язати йому конституцію, до якої це і був перший крок» [4, арк. 2]. З ним погоджувався відомий консерватор В.Я. Фукс, визнаючи, що «теоретики 1861–1864 років мали на увазі не поліпшення способів вирішення цивільних і кримінальних справ, а створення такого суду, який сприяв би перебудові самого державного організму по віянням того часу», «у новому суді передбачали не лише гарантію правильності вирішення цивільних і кримінальних справ, а й могутнє знаряддя проти свавілля поліції, проти посягання адміністрації на особисту

свободу громадян, свого роду політичний habeas corpus – вихідну точку в недалекому майбутньому цілого арсеналу конституційних порядків» [5, с. 74].

Аналізуючи особливості та причини проведення судової реформи в Російській імперії, Михайло Григорович Коротких робить висновок, що «інститути судової реформи можна розглядати як результат тривалої еволюції поглядів різних політичних течій і груп урядового табору, їх боротьби між собою. У свою чергу вони були обумовлені соціально-економічними факторами, політичною ситуацією, громадським підйомом у державі, станом її культури, особливостями минулого державно-правового розвитку» [6, с. 5].

У проблемах взаємин післяреформених судів із іншими органами влади найбільш важливе місце займає питання про відносини з місцевою адміністрацією. Процес реалізації принципу незалежності судових установ на місцях спричинив заборону губернатору затверджувати вирок суддів. Незважаючи на це, право затвердження деяких вироків судових палат зберігалось за губернатором там, де вони були відкриті вперше. Губернатор також мав право брати участь в процесі відбору мирових суддів. Таким чином, зауважимо, що становлення незалежної судової влади – це не просто процес, який вимагає часу і який відбувається поступово, роками, але й процес двосторонній: незалежність суду знаходиться у прямому зв'язку з поведінкою адміністративних осіб. Судові Статуту визначили правовий статус суддів як незалежних, і це створило необхідну базу для початку процесу впровадження незалежної судової влади [7, с. 24].

Зазначимо, що селяни другої половини XIX ст. не мали навіть елементарних уявлень про свої громадянські права. Власне «законним» селяни вважали таке рішення або такий вчинок, які відповідали волевиявленню земського начальника. Їхня знеособлена громадянськість, яка поєднувалася із загальною малограмотністю, породжувала забобонний страх перед формальним законом. Звичайне для цього періоду безправ'я селян сприймалося ними як цілком природне і закономірне явище. Законність ототожнювалася з примхливою волею вищого начальства. Підношення і милостиня стали міцним компонентом звичаєвого права. Селяни сприймали корупційні відносини як необхідність і дійсність [8, с. 29].

Важливим аспектом судової реформи 1864 року, який привернув увагу як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, є розгляд її значення та наслідків її впливу на розвиток правосвідомості російського суспільства і, насамперед, селянства. «Відсталість» правосвідомості селянства, тобто основної частини суспільства, його прихильність звичаям і «неповага до закону» виявлялися головною причиною «проблемності» судової реформи, і саме звідси походить переконання про її несвоєчасність.

Німецький вчений Йора Баберовський розглядає проблеми у функціонуванні пореформеного суду через призму правового дуалізму, який проявлявся у поділі тради-

ційної народної правосвідомості (в основі якої лежали норми звичаєвого права) і офіційної правової системи, насаджуваної державою зверху з метою правової модернізації. Але зрозуміти те, як уряд намагався вирішити проблему подолання «правового дуалізму», яка дійсно існувала, можна тільки в історичному контексті селянської реформи 1861 року. Звільняючи російських селян від кріпацтва, уряд усвідомлював, що за час панування кріпацької неволі у селян, які перебували в повній залежності від волі поміщика, при відсутності правоздатності, не могла сформуватися хоча б якась розвинута правова свідомість, оскільки поміщик заміняв їм закон і суд.

При детальному дослідженні підсумків усіх перетворень Олександра II ми простежили взаємозв'язок і взаємну обумовленість реформ: селянської, земської, міської, поліцейської, судової, військової. Взаємозв'язок судової реформи після визволення селян із земельною реформою проявився у виборчому елементі мирового суду з переважанням селянства серед присяжних засідателів. Взаємодія з реформою місцевого самоврядування проявилася в активній участі земств при формуванні мирової юстиції. Крім іншого, необхідно було забезпечити формування самостійності у селян, їхньої правової свідомості, навичок правової поведінки. Очевидно, що відразу розірвати вікові відносини, подолати наслідки довгого безправ'я, вирішити швидко ці проблеми було неможливо.

Серед прихильників селянської реформи велася запеклі суперечки про те, чи створювати особливі селянські суди [9, с. 33]. Зрештою було вирішено, що можна створити волосні суди як тимчасовий захід, поки не завершиться проведення судової реформи, яка повинна була ввести селян у «світ права», або, за висловом Дж. Бербанк, «інтегрувати їх в правову державу». Більше того, вважалося, що у селян існує стала система звичаєвого права, у зв'язку із чим селянський суд мав би сприяти «збереженню в селянському побуті свого роду домашнього розгляду, заснованого на місцевих звичаях».

Цим рішенням, заснованим на міркуваннях доцільності, уряд позбавив величезні маси сільського населення необмеженої можливості користуватися перевагами мирової юстиції у розгляді дрібних справ, найбільш поширених у селянському побуті. Таким чином, у великоруських губерніях були збережені волосні суди, створені на підставі Загального положення про селян, що звільнилися від кріпацтва [10, с. 75]. Передбачалося швидке вирішення дрібних справ мировими суддями з урахуванням місцевого укладу міжособистісних відносин. Однак на практиці мирові судді були змушені вирішувати справи відповідно до формального закону. Спроба робити це на підставі звичаю або «по совісті» була швидко припинена Сенатом, який масово відміняв такого роду рішення, позбавлені підстав формальної законності.

Іншими словами, «дуалізмом» відрізнялася не тільки правосвідомість населення, а й судова політика уряду: він зберігав волосний суд (тимчасовий захід, що став постій-

ним) і не пред'явив єдиних вимог до правових підстав діяльності мирового суду, зробивши його заручником своєї невизначеності, за що він же і постраждав у результаті «маніпуляцій» з ним в кінці 80-х рр. XIX ст. Така судова політика уряду стала об'єктом критики не тільки сучасників, але і вчених наступних поколінь, аж до сьогоденного дня, як органу, який виявив нездатність подолати розрив між відсталою правосвідомістю селян й офіційною правовою системою.

Отже, незважаючи на численні новації в судоустрої та судочинстві, уведені в результаті судової реформи 1864 року, все ж головним слід визнати становлення самостійної, незалежної судової влади.

Незважаючи на те, що судова влада була новою російською політико-правовою реалією, незабаром після вступу в дію Статутів з'явилися дослідження, присвячені аналізу цього феномена щодо російської пореформеної дійсності [11, с. 39]. До суттєвих ознак судової влади були віднесені легальність, повнота, винятковість і самостійність [12; 13]. Легальність судової влади виражалася у підпорядкуванні судових інститутів матеріальному та процесуальному закону. Цей обов'язок підкорятися вимогам закону, керуватися в усій своїй діяльності його положеннями робить цю владу підзаконною і обумовлює визнання юридичної сили лише за тими діями цієї влади, які ґрунтуються на законі.

Винятковість судової влади означала, що вона не дробилася між органами суду й іншими державними інститутами, що повинно було забезпечити якісне здійснення судової функції і запобігало сперечанням між державними органами, які належать до різних гілок влади, сприяло формуванню судових традицій і єдності правосуддя. Ряд положень Судових статутів закріпили цю ідею винятковості судової влади, встановлюючи виключне право судів вирішувати цивільні та кримінальні справи.

Повнота судової влади виражалася в тому, що вона поширювалася на всіх підданих Російської імперії без винятку; всі були рівні перед державним судом. У свою чергу, суд мав право та можливість розраховувати на підтримку з боку всіх установ та осіб, якщо така була необхідна для виконання завдань правосуддя.

Самостійність судової влади виражається в її незалежності від інших гілок влади, перш за все адміністративної, неможливості втручання кого б то не було у процес здійснення правосуддя. Однак звичка можновладців виявилася в підсумку сильніше закону в Росії, і протягом декількох післяреформених десятиліть будуть здійснюватися масштабні втручання адміністративної влади в судову сферу.

Розглядаючи судову реформу 1864 року в Росії у загальному контексті політики російської держави, можна зробити висновки про конституційний характер судових перетворень, а також про їхню невідповідність принципам державних інститутів самодержавства. Цим пояснюється подальше прагнення уряду відмовитися від принципів й інститутів судових перетворень у ході судової

контрреформи, а також обмеженість реформаторського потенціалу російського самодержавства. Крім того, практика діяльності судів дозволяє наголосити на гуманізації пореформеної судової системи в другій половині XIX ст.

Реформи 1860–1870-х років торкнулися усієї судової системи і репресивно-каральних органів Росії. Епоха Великих реформ є однією з найяскравіших сторінок історії нашої держави, а судова реформа 1864 року – найважливіша її складова. Життєздатність останньої визначалася її успішною адаптацією до суспільних реалій і безпосередніми перетвореннями в суспільстві, особливо у провінції. Судова реформа не тільки сприяла створенню більш досконалої системи судочинства, а і впливала на економічний розвиток країни, активізувала процес ліквідації станових меж, підвищувала правову культуру населення. Її проведення в 60–80-х роках XIX ст. представляє унікальний досвід реформування судової системи, докладне і всебічне вивчення якого є актуальним і дотепер. Саме вивчення цієї історичної спадщини і дозволить вибрати найбільш правильний шлях проведення сучасної судової реформи, адже далеко не завжди зміни, які відбуваються у суспільстві, призводять до бажаних результатів.

ДЖЕРЕЛА

1. Коні А.Ф. Батьки і діти судової реформи. Москва, 1914. Т. II. 295 с.
2. Миронов Б.Н. Соціальна історія Росії періоду імперії (XVIII – початок XX ст.). Санкт-Петербург, 2003. Т. 2. 567 с.
3. Іерінг Р. Боротьба за право. Москва, 1991. 78 с.
4. Російський державний історичний архів, ф. 995, оп. 3. д. 15.
5. Фукс В. Суд і поліція: в 2-х ч. Москва : Унів. тіпогр., 1889. 519 с.
6. Коротких М.Г. Судова реформа 1864 року в Росії: Сутність і соціально-правовий механізм формування: автореферат дис. на здобуття наукового ступеня д. ю. н. Санкт-Петербург, 1990. 39 с.
7. Котляров С.Б., Яворська С.А. Судова реформа 1864 року: взаємодія суду з місцевими органами державної влади і самоврядування. Судова реформа 1864 року: історія і сучасність : матеріали Всеросійської науково-практичної конференції. Саранськ, 2014. С. 24–26.
8. Котляров С.Б. Правосвідомість селян Симбірської губернії напередодні століпінських аграрних реформ. Історія держави і права. 2014. № 9. С. 29 – 33.
9. Зайончковський П.А. Скасування кріпосного права в Росії. Москва, 1968. 293 с.
10. ПСЗ. Збір. 2-е. Т. XXXVI. Від. 1-е. № 36657. Розділ «Волосний суд». С. 75–81.
11. Філіпов М.А. Судова реформа в Росії: в 2 т. Санкт-Петербург, 1871. Т. 1. 631 с.
12. Случевський В.К. Посібник російського кримінального процесу. Ч. 1. М. : Зерцало-М, 2014. 398 с.
13. Розін Н.Н. Кримінальне судочинство. СПб., 1916. 620 с.

Netreba A.I. The historical condition of judicial reform of 1864

The article discusses the features of the functioning of the judiciary to implement the judicial reform of 1864, as well as after its implementation. A century and a half in the domestic and foreign historical and legal literature there have been disputes around the phenomenon of the Judicial Reform of 1864 as a whole and its aspects, in the principles and institutions of the new judicial system introduced by the reform. The article is devoted to the analysis of a number of debatable problems of the preparation, implementation, content of the Judicial Reform of 1864, as well as the historical conditionality of the judicial reform. One of these issues is the problem of the "timeliness" of the reform and the readiness of the Russian people to perceive its principles and institutions. The author turns to the analysis of the constitutional potential of judicial reform through the accelerated development of an independent judiciary. The most important achievement of judicial reform is seen in the assertion of an independent and not dependent on the administration of the judiciary; its relationship with the supreme power of the king and also the most important parameters of the judiciary in relation to the state and legal realities of the 19 century

are determined. The need for judicial reform contributed to the creation of a more advanced judicial system in the state.

The reforms of the 1860s-70s concern me throughout the judiciary and the punitive bodies of Russia. The era of the Great Reforms is one of the most striking pages in the history of our country, and the judicial reform of 1864 is its most important component. Judicial reform has successfully adapted to social realities and the acceptance of transformation itself in society, especially in the province. Judicial reform not only contributed to the creation of a better judicial system, but also influenced the economic development of the country, intensified the process of liquidation of class borders, increased the legal culture of the population. Its conduct in the 60-80s of the XIX century represents a unique experience of reforming the judicial system, a detailed and comprehensive consideration of which is very relevant for the development of our country at the present time.

Key words: judicial reform, judicial power, Judicial Statutes of 1864, justice, magistrate's court.

REFERENCES

1. Koni, A.F. (1914). *Batky i dity sudovoi reformy* [Parents and children of judicial reform]. (Vol. II). Moscow. [in Russian].
2. Myronov, B.N. (2003). *Sotsialna istoria Rosii periodu imperii (XVIII – pochatok XX st.)* [The social history of Russia during the period of the empire (XVIII – early XX centuries)]. (Vol.2). St. Petersburg. [in Russian].
3. Ierinh, R. (1991). *Borotba za pravo* [Fighting for the right]. Moscow. [in Russian].
4. Russian State Historical Archive, f. 995, op. 3, d. 15.
5. Fuks, V. (1889). *Sud i politzia: v 2-h ch.* [Court and police: in 2 parts]. Moscow: Univ. tipogr., 1889. [in Russian].
6. Korotkyh, M.H. (1990). *Sudova reforma 1864 roku v Rosii: sutnist i sotsialno-pravovyi mehanizm formuvannia* [Judicial reform of 1864 in: the essence and social and legal mechanism of formation] (Extended abstract of Candidate's thesis) Sankt-Peterburh. [in Russian].
7. Kotliarov, S.B., Iavorska, S.A. *Sudova reforma 1864 roku: vzaemodiia sudu z mistsevymy orhanamy derzhavnoi vlady i samovriadyvannia* [Judicial reform of 1864: cooperation of the court with local authorities and self-government]. *Sudova reforma 1864 roku: istoria i suchastnist: materialy Vserosiiskoi naukovy-praktuchnoi konferentsii*, pp. 24-26. Saransk. [in Russian].
8. Kotliarov, S.B. (2014). *Pravosvidomist selian Symbirskoi hubernii naperedodni stolypynskiyh agrarnykh reform* [Legal consciousness of the peasants of the Siberian province on the eve of Stolypin agrarian reforms]. *Istoria derzhavy i prava* [History of the State and Law], 9, pp. 29–33. [in Russian].
9. Zaionchovskiy, P.F. (1968). *Skasuvania kriposnoho prava v Rosii* [The abolition of serfdom in Russia.]. Moscow. [in Russian].
10. *Polnoye Sobraniye Zakonov. Rozdil «Volostnyi sud»*. [A complete collection of laws Section «District Court»]. Vol. 36, 36657, pp. 75–81. [in Russian].
11. Filipov, M.A. (1871). *Sudova reforma v Rosii* [Judicial reform in Russia]. (Vol.1) St. Petersburg. [in Russian].
12. Sluchevskiy, V.K. *Posibnyk rossiiskoho kryminalnoho protsesy*. [Russian textbook of criminal proceedings]. Part 1. Moscow: Zerkalo-M. [in Russian].
13. Rozin, N.N. (1916). *Kryminalne sudochynstvo* [Criminal proceedings]. St. Petersburg. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 08.02.2020 р.
Рекомендована до друку 10.03.2020 р.

УДК 9+94(367)

Н.А. Котельницький

«БРАТСКОЕ ПОСЛАНИЕ УКРАИНЦЕВ СЕРБСКОМУ ОБЩЕСТВУ «ЗАРЯ» З ОСОБИСТОГО АРХІВУ І.Л. ШРАГА ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ ЗЕМСЬКОГО ЛІБЕРАЛЬНОГО РУХУ НА ПІВНОЧІ ЛІВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ (60–80-ті роки ХІХ ст.)

Публікація присвячена аналізу «Братського послання українців сербському обществу «Заря» з приватного архіву І.Л. Шрага як вагомому джерела з історії земського ліберального руху на півночі Лівобережної України (60–80-ті роки ХІХ ст.). У статті детально розглядається зміст історичного документа. Автор приходить до висновку, що ідеологію, задекларовану у зверненні, подіяла як мінімум частина персонально складу опозиційної аристократичної фронди північної України.

Ключові слова: земський ліберальний рух, Російська імперія, українство, південні та західні слов'яни, Австро-Угорська імперія, поляки, Московія.

Серед багатьох складових історії земського ліберального руху на півночі Лівобережної України (60–80-ті роки ХІХ ст.) – вкрай актуальної, але маловідомої та малодослідженої проблеми української історичної науки – одним з найменш вивчених аспектів залишається етноконфесійна політика земських лібералів північної України, зокрема візія опозиційного нобілітету щодо «українського питання» у Російській імперії. В історіографії вже сформоване загальне уявлення щодо особистого бачення вказаного питання засновником та лідером аристократичної фронди у Російській імперії І.Л. Петрункевичем [1]. Однак, для системного аналізу на рівні опозиційної партії загальноімперського масштабу необхідно залучити більш широке коло історичних першоджерел. Складність полягає у тому, що члени земської ліберальної партії Північного Лівобережжя не залишили нащадкам друкованої праці, у якій би хоча б у загальних рисах була задекларована офіційна позиція репрезентантів цієї течії визвольного руху в імперії Романових щодо «національного питання» на момент другої половини ХІХ ст. Автору цих рядків, у ході тривалих наукових пошуків, вдалося віднайти документальну пам'ятку, яка дозволяє побачити основні контури, «ескіз» візії опозиційного дворянства регіону щодо «української проблеми». Відтак, метою цієї публікації є детальний аналіз унікального історичного джерела з особистого фонду члена ліберальної земської фронди краю І.Л. Шрага, яке зберігається у Державному архіві Чернігівської області – «Братського послання українців сербському обществу «Заря», датованого 1868 р.

Унікальний документ, за задумом патріотичної громадськості, повинен був стати відповіддю українців членам слов'янської цивілізації, які потрапили під вплив «чар» російського панславізму, котрий усіма можливими методами намагався консолідувати слов'янські народи, звісно, під скіпетром «великої Росії» та ідео-